

*Ольга Володимирівна Токарчук,
провідний науковий співробітник
відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та
науково-правових експертиз НАН України,
доктор юридичних наук, професор
ORCID: 0009-0009-7377-8132*

ПОЛІТИЧНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Постановка проблеми. Повномасштабна агресія росії проти України та окупація частини території України значно прискорили переоцінку основних напрямів діяльності української держави. У цьому контексті політична функція держави набуває особливого значення, адже саме вона спрямована на формування демократичного патріотично-свідомого суспільства, здатного протистояти зовнішнім та внутрішнім викликам.

Політична функція держави є базовою, оскільки формує умови для ефективної реалізації всіх інших державних функцій. Вона наповнює всі сфери громадського життя, адже всі функції держави мають політичний характер. Провідну роль у межах цієї функції відіграє забезпечення демократії. Зміст політичної функції держави включає забезпечення народовладдя, захист прав і свобод людини, забезпечення державного суверенітету, формування політичної системи суспільства, створення демократичних умов для самоорганізації, формування державної політики, захист конституційного ладу та територіальної цілісності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблематики функцій держави тривалий час звертався ряд дослідників. Питання політичної функції держави аналізувались у працях таких відомих учених, як Т. Андрусак, В. Борденюк, О. Зайчук, М. Козюбра, А. Колодій, О. Копиленко, М. Костицький, С. Мельничук, Л. Наливайко, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Скрипнюк та ін. Значний науковий внесок у розробку цієї проблематики зробили В. Андрущенко, Б. Андрусишин, М. Беляєва, І. Бойко, О. Головка, В. Горбатенко, У. Кузенко та інші автори. Однак модернізація змісту політичної функції держави в контексті сучасних викликів є одним із найбільш важливих питань, які варті подальших ґрунтовних досліджень і наукових дискусій.

Метою статті є дослідження сутності політичної функції держави, оскільки сучасний світ є динамічним середовищем, де політичні виклики постійно змінюються; аналіз політичної функції держави в контексті цих викликів, й усвідомлення того, як держава адаптує політичну функцію до нових реалій.

Основні результати дослідження. Упродовж історії людства держави постійно змінювалися, набуваючи різних форм і виконуючи різноманітні функції. Ці функції зумовлювалися історичним типом держави, її устроєм, формою правління та політичним режимом. Держави, що належать до одного історичного типу, здебільшого мають спільні риси та виконують схожі функції. Наприклад, демократичні держави, на відміну від авторитарних, зосереджені на захисті прав і свобод людини, підтримці демократичних інститутів, розвитку освіти, науки й культури. Їхня політика спрямована на забезпечення стійкості та прогресу суспільства. Однак з часом функції держав можуть змінюватися під впливом глобалізації, технологічного прогресу, соціальних та економічних змін. До прикладу, натеper держави стикаються з новими викликами, такими як зміна клімату, війни, міграція, пандемії.

На сучасному етапі розвитку держав їх функції охоплюють забезпечення безпеки та правопорядку, а це й захист кордонів, і боротьба зі злочинністю, і підтримання громадського порядку; регулювання економіки, а це – створення умов для сталого економічного розвитку, підтримка підприємництва, досягнення соціальної справедливості; соціальний захист, тобто забезпечення громадян соціальними послугами, як-от освіта, охорона здоров'я, пенсійне забезпечення; розви-

ток культури та науки – підтримка культурних ініціатив, сприяння розвитку науки та інновацій. Політична ж функція спрямована на забезпечення розвитку політичної системи країни. Її основна мета полягає в тому, щоб створювати умови для формування та функціонування державної влади на демократичних принципах, забезпечуючи участь громадян у політичному процесі.

Політична функція держави передбачає створення демократичних інститутів, які повинні враховувати інтереси різних соціальних груп, зокрема діяльність політичних партій і громадських організацій; формування і гарантування умов щодо збереження і розвитку національної ідентичності, особливо споконвічної нації, яка проживає на території держави, охорону та захист конституційного ладу, законності та правопорядку; підтримку та розвиток міждержавних відносин на загальновизнаних засадах міжнародного права; оборону країни від зовнішнього нападу.

У внутрішній політиці держава забезпечує політичну стійкість, формує умови для розвитку громадянського суспільства, захищає права та свободи громадян, а також сприяє соціально-економічному розвитку країни.

У міжнародній сфері політична функція держави полягає передусім у забезпеченні національної безпеки, підтримці миру та міжнародної співпраці, а також захисті інтересів країни на міжнародній арені.

У здійсненні політичної функції головну роль відіграє реалізація національної політики. Держава покликана виявляти та узгоджувати національні інтереси, враховувати їх у своїй політиці, зокрема під час ухвалення державних рішень, своєчасно й адекватно реагувати на загострення напруженості в національних відносинах і використовувати державно-правові механізми для вирішення суперечностей демократичним шляхом [2, с. 96].

Одним із ключових завдань політичної функції держави є зміцнення авторитету та позицій України на міжнародній арені. Це визначає активну участь у світових процесах, налагодження партнерських відносин та просування національних інтересів. Для України, враховуючи її прагнення до європейської інтеграції, реалізація цієї функції є особливо важливою. Йдеться не лише про формальне членство, а й трансформацію внутрішньої політики, економіки, соціальної сфери та військової галузі відповідно до європейських стандартів.

З погляду Л. Наливайко, осягнення сутності політичної функції ставить на порядок денний питання держави не лише як демократичної і правової, а й як відкритої, де гласність роботи державних органів має бути зведена до категорії державної політики та конституційного принципу. Однією з основних функцій громадянського суспільства у сфері реалізації політичної влади є створення організаційно-правового механізму постійної участі народу, громадських об'єднань та інших колективів громадян в управлінні справами держави й суспільства, вплив на організацію та формування державного апарату, контроль за його діяльністю. Як наслідок взаємодії громадянського суспільства і державної влади, що втілюється шляхом політичної участі, забезпечується задіяння такої важливої функції, як виявлення, формування та реалізація суспільного інтересу. Л. Наливайко зауважує, що у сферу політики спрямовуються зусилля не всього громадянського суспільства: одні суб'єкти включаються у сферу політики, інші – активно, але не завжди, решта ж – епізодично (винятком є референдум, коли шляхом всенародного голосування громадянське суспільство безпосередньо входить у сферу політики). Така постановка питання дає підстави говорити про актуалізацію концепції відкритої держави, яка ґрунтується на механізмах демократичної взаємодії держави і суспільства, де контрагентом держави має бути ефективне плюралістичне суспільство [5, с. 272].

М. Беляєва, досліджуючи політичну функцію Української держави, запропонувала конституційно-правове бачення її сутності, виокремивши такі ключові елементи: 1) формування, реалізація, гарантування державної внутрішньої та зовнішньої політики; 2) створення умов та інститутів для розвитку народовладдя; 3) забезпечення умов для розвитку та функціонування політичної системи суспільства; 4) створення механізмів досягнення політичної стійкості та забезпечення національної безпеки [1, с. 7].

Сучасні військово-політичні реалії ставлять перед Україною нові виклики. В умовах збройної агресії першочерговим завданням держави є забезпечення територіальної цілісності, незалежності та суверенітету. Це потребує єдності суспільства, зміцнення обороноздатності, активної дипломатичної роботи та міжнародної підтримки.

У. Кузенко пропонує комплексне бачення політичної функції держави, яке включає: 1) забезпечення народовладдя через право народу на контроль за владою та її рішеннями; 2) захист прав і свобод людини й громадянина; 3) гарантування державного суверенітету, визначення правового статусу територій та управління ними; 4) формування політичної системи суспільства; 5) створення демократичних умов для самоорганізації та самоврядування в межах громадянського суспільства; 6) формування державної політики в різних сферах; 7) захист конституційного ладу та територіальної цілісності від насильницьких посягань; 8) запобігання суспільним небезпекам [3, с. 8].

Варто погодитися з С. Мельничук, що завдання держави, які зумовлюють її функції, є мінливими у часі. Функції держави повинні адаптуватися до сучасних умов, змінюючи свою структуру, форми та методи реалізації. Україна змінюється, тому її функції не можуть бути сталими. Цінність і важливість функцій сучасної України полягає в їх здатності досягати мети держави, вирішувати конкретні завдання та здійснювати регулюючий вплив на найважливіші сфери суспільного життя [4, с. 73–74].

Успішна реалізація політичної функції держави є запорукою зміцнення позицій України на міжнародній арені, забезпечення її безпеки та розвитку. Так, Україна продовжує свій європейський шлях. Це передбачає не лише адаптацію до європейських норм, а й просування власних інтересів, а також внесок у спільну безпеку та процвітання.

Європейський Союз прагне здійснювати внесок у створення стабільної, відкритої, плюралістичної демократії в Україні, що базується на верховенстві права, співпрацювати з Україною в підтриманні стабільності й безпеки в Європі та всьому світі та в пошуку ефективних шляхів вирішення спільних проблем, які постають перед континентом; розширювати економічне, політичне й культурне співробітництво з Україною, співробітництво у сфері юстиції та внутрішніх справ [6, с. 254].

Україна та ЄС повинні поглиблювати свій діалог і співробітництво та знаходити компроміси у сфері зовнішньої та безпекової політики, у тому числі спільної політики безпеки і оборони. Співробітництво ґрунтуватиметься на спільних цінностях і спільних інтересах та спрямовуватиметься на посилення політичної конвергенції і ефективності, сприяння спільному політичному плануванню. Із цією метою Україна та ЄС використовуватимуть двосторонні, міжнародні і регіональні форуми. Україна, ЄС і держави-члени підтверджують свою відданість принципам поваги до незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів, як це визначено у Статуті ООН та Гельсінському заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року, а також поширюють ці принципи у двосторонніх та багатосторонніх відносинах [7].

Н. Оніщенко і О. Зайчук слушно наголошують, що політична функція полягає в забезпеченні державної і громадської безпеки, соціальної та національної злагоди, охорони суверенітету держави від зовнішніх посягань [8].

Якщо розмірковувати про модернізацію змісту політичної функції держави в умовах повоєнного розвитку України, то щораз більше актуалізується проблема функціонування та застосування принципу верховенства права в державі в контексті визнання, охорони, захисту, гарантування прав і свобод людини і громадянина.

Верховенство права є універсальним принципом регулювання суспільних відносин у демократичній державі та охоплює всі сфери соціального буття. Розвиток доктринальних уявлень про верховенство права тісно пов'язаний із розвитком державно-правової реальності, а відповідно еволюцією соціальних інститутів. У західних демократіях цей принцип завжди слугував основою публічного правопорядку [9, с. 9].

Елементами верховенства права є законність, правова визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя, повага до прав людини, заборона дискримінації та рівність усіх осіб перед судом. Верховенство права як ключовий принцип правотворчої діяльності, насамперед як регулятор суспільних відносин, значною мірою визначає перспективи розвитку загалом не тільки права, а й суспільства та держави, сприяючи усуненню прогалин або інших недоліків чинного законодавства. Верховенство права, як високий моральний обов'язок, має місце лише в умовах консенсусу, який досягнуто між суб'єктами правових відносин.

Верховенство права є відображенням ситуації, коли розвиток природних прав людини випереджає розвиток системи об'єктивного юридичного права і самої правової системи. Принцип верхо-

венства права є найважливішою із ознак сучасної соціальної правової держави, у межах якої право «перебуває над державною владою», а основні права людини та соціальні гарантії є змістом свободи відповідно до прийнятого законодавства [10, с. 94].

Коли розмірковуємо про Українську державу, то усвідомлюємо потребу формування нових засад і цінностей, на яких варто розбудовувати цю державу. Це передусім панування верховенства права, спільні духовно-релігійні цінності, патріотизм, інтелектуальний і культурний код та ідеали українського народу, традиції, норми і правила поведінки, інноваційні засади модернізації національної економіки та політики держави відповідно до нових завдань, економічних укладів, національних інтересів і сучасних викликів [11, с. 27]. Реалізація принципів свободи, справедливості та рівності здійснюється через механізми правового регулювання суспільних відносин та закріплює на рівні закону основні засади, ідеї, положення певних імперативних вимог, які є змістом правил поведінки суб'єктів права. Зміст принципів права визначається спонтанно, у соціальних відносинах, що складаються у реальному житті та отримують пізніше регламентацію і захист з боку держави в комплексах суб'єктивних прав учасників правовідносин [12, с. 144].

Висновки. Отже, метою політичної функції держави є формування демократичного суспільства та забезпечення його єдності як цілісного соціального організму. Держава, виконуючи цю функцію, виступає своєрідним посередником у разі виникнення конфліктів між інтересами різних учасників суспільних відносин, забезпечуючи ефективний захист прав людини для досягнення загального блага. Політична діяльність держави є фундаментом для успішного виконання всіх інших її функцій. У мирний час політична функція держави полягала в забезпеченні цілісності та збереженні суспільства, створенні умов для його спокійного та гармонійного розвитку. Однак війна вносить свої корективи, і політична функція держави набуває нових рис і цілей, а саме: збереження національного багатства, ідентичності та об'єднання суспільства; захист національних інтересів держави різноманітними інструментами внутрішнього впливу та публічної дипломатії на міжнародному рівні; встановлення та контроль за цілісністю території та державних кордонів; забезпечення розробки та реалізації чіткого плану дій з відновлення України в усіх сферах суспільного життя; створення умов для повернення українців і забезпечення їх належного соціально-економічного, правового, політичного, екологічного та фінансового захисту. За статистикою Міжнародної організації з міграції звільнення частини окупованих територій від ворога станом на кінець червня 2022 року дало змогу повернутись до 5,5 мільйона осіб у свій дім. Повернення внутрішньо переміщених осіб і біженців з-за кордону до своїх колишніх місць проживання, які зазнали руйнувань і є тимчасово непридатними для проживання, повинно бути узгоджене зі створенням належних умов для життя і праці цих людей.

Список використаних джерел

1. Беляєва М. В. Конституційно-правові засади політичної функції Української держави: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2012. 22 с.
2. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
3. Кузенко У. І. Політична функція держави та її реалізація в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Івано-Франківськ, 2018. 20 с.
4. Мельничук С. М. Правові форми реалізації функцій сучасної держави Україна: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 478 с.
5. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків: Право, 2009. 598 с.
6. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану: монографія / редкол.: В. А. Журавель (співголова), Н. С. Кузнєцова (співголова), О. М. Бандурка та ін.; Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2023. 902 с.
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 15.02.2025).
8. Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, правові, конструкції та наукові, концепції): навч. посіб. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком інтер», 2008. 400 с. URL: https://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part2/306.htm (дата звернення: 06.03.2025).

9. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: монографія / П. М. Рабінович, О. М. Луців, С. П. Добрянський, О. З. Панкевич, С. П. Рабінович; редкол.: П. М. Рабінович (голов ред.) та ін. Львів: Сполом, 2016. 197 с.
10. Оніщенко Н. М. Юридична відповідальність держави перед особою. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: монографія / кол. авторів; за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. Київ: Юрид. думка, 2007. С. 90–123.
11. Правовий вимір та охорона національного багатства України: монографія / за загальною редакцією О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Л. Ф. Купіної, В. І. Шакуна. Київ: Алерта, 2024. 320 с.
12. Громадянське суспільство та правова держава: виклики сьогодення: монографія / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Л. Ф. Купіної, В. І. Шакуна. Київ: Алерта, 2023. 304 с.

References

1. Beliaieva M. V. Konstytutsiino-pravovi zasady politychnoi funktsii Ukrainskoi derzhavy: avtoreferat dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.02 Kharkiv, 2012. 22 s.
2. Zahalna teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv / M. V. Tsvik ta in.; za red. d-ra yuryd. nauk, prof., akad. APrN Ukrainy M. V. Tsvika, d-ra yuryd. nauk, prof., akad. APrN Ukrainy O. V. Petryshyna. Kharkiv: Pravo, 2009. 584 s.
3. Kuzenko U. I. Politychna funktsiia derzhavy ta yii realizatsiia v Ukraini: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Ivano-Frankivsk, 2018. 20 s.
4. Melnychuk S. M. Pravovi formy realizatsii funktsii suchasnoi derzhavy Ukraina: dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.01. Kyiv, 2019. 478 s.
5. Nalyvaiko L. R. Derzhavnyi lad Ukrainy: teoretyko-pravova model: monohrafiia. Kharkiv: Pravo, 2009. 598 s.
6. Pravnycha nauka ta zakonodavstvo Ukrainy: yevropeyskyi vektor rozvytku v umovakh voiennoho stanu: monohrafiia / redkol.: V. A. Zhuravel (spivholova), N. S. Kuznietsova (spivholova), O. M. Bandurka ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy. Kharkiv: Pravo, 2023. 902 s.
7. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (data zvernennia: 15.02.2025).
8. Zahalna teoriia derzhavy i prava (osnovni poniattia, katehorii, pravovi, konstruktsii ta naukovy, kontseptsii): navch. posib. / za red. O. V. Zaichuka, N. M. Onishchenko. Kyiv: Iurinkom inter, 2008. 400 s. URL: https://www.ebk.net.ua/Book/law/zaichuk_tdp/part2/306.htm (data zvernennia: 06.03.2025).
9. Pryntsyp verkhovenstva prava: problemy teorii ta praktyky: monohrafiia / Rabinovych P. M., Lutsiv O. M., Dobrianskyi S. P., Pankevych O. Z., Rabinovych S. P.; [redkol.: P. M. Rabinovych (holov red.) ta in.]. Lviv: Spolom, 2016. 197 s.
10. Onishchenko N. M. Yurydychna vidpovidalnist derzhavy pered osoboiu. Problemy realizatsii prav i svobod liudyny ta hromadianyna v Ukraini: Monohrafiia / kol. avtoriv; za red. N. M. Onishchenko, O. V. Zaichuka. Kyiv: Yuryd. dumka, 2007. S. 90–123.
11. Pravovyi vymir ta okhorona natsionalnoho bahatstva Ukrainy: monohrafiia / za zahalnoi redaktsiieiu O. O. Kota, A. B. Hryniaka, L. F. Kupinoi, V. I. Shakuna. Kyiv: Alerta, 2024. 320 s.
12. Hromadianske suspilstvo ta pravova derzhava: vyklyky sohodennia: monohrafiia / za zah. red. O. O. Kota, A. B. Hryniaka, L. F. Kupinoi, V. I. Shakuna. Kyiv: Alerta, 2023. 304 s.

Токарчук О. В. Політична функція держави: сучасні виклики

Стаття присвячена дослідженню сутності політичної функції держави, адже сучасний світ є динамічним середовищем, у межах якого політичні виклики постійно змінюються. Проаналізовано політичну функцію держави в контексті цих викликів й усвідомлено, як держава адаптує політичну функцію до нових реалій. Основною місією політичної функції держави є утвердження демократичного суспільства та забезпечення його консолідації. У своїй діяльності держава виступає як посередник у конфліктах між різними соціальними групами, гарантуючи захист прав людини для загального блага. Політична діяльність держави є основою для ефективного виконання всіх інших її функцій, адже всі вони мають політичний характер. У політичній сфері діють різні інститути, які так чи інакше впливають на суспільні відносини, забезпечуючи демократію. Політична функція держави є основоположною для утвердження демократії та ефективного функціонування держави загалом. Вона охоплює ряд внутрішніх і зовнішніх аспектів, які спрямовані на забезпечення прав громадян, захист суверенітету та розвитку демократичного суспільства. Вона забезпечує сталість та ефективність роботи всього державного механізму, використовуючи як правові, так і організаційні форми реалізації.

Ключові слова: політична функція, держава, державний суверенітет, верховенство права, сучасні виклики, демократичний розвиток, народовладдя, права і свободи людини і громадянина.

Tokarchuk O. V. Political Function of the State: Contemporary Challenges

The article is devoted to the study of the essence of the political function of the state, as the modern world is a dynamic environment in which political challenges are constantly changing. The political function of the state in the context of these challenges is analyzed, and it is understood how the state adapts the political function to the new realities. The main mission of the political function of the state is to establish a democratic society and ensure its consolidation. In its activities, the state acts as a mediator in conflicts between different social groups, guaranteeing the protection of human rights for the common good. The political activity of the state is the basis for the effective fulfillment of all its other functions, since they all have a political character. Various institutions operate in the political sphere, which in one way or another affect social relations, ensuring democracy. The political function of the state is fundamental for the establishment of democracy and the effective functioning of the state as a whole. It covers a number of internal and external aspects aimed at ensuring the rights of citizens, protecting sovereignty and developing a democratic society. It ensures the stability and efficiency of the entire state mechanism, using both legal and organizational forms of implementation.

It is proved that the political function of the state is basic, since it creates the conditions for the effective implementation of all other state functions. It fills all spheres of public life, because all functions of the state have a political character. The central place of this function is occupied by ensuring democracy. The content of the political function of the state unites: ensuring democracy, protecting human rights and freedoms, ensuring state sovereignty, forming the political system of society, creating democratic conditions for self-organization, forming state policy, protecting the constitutional order and territorial integrity. Today, in Ukraine, which is resisting aggression, the political function of the state is of particular importance. It is designed to ensure the consolidation of society, its ability to self-organize and effectively resist external threats, so a comprehensive analysis of this function is extremely necessary, especially in the context of modern challenges facing the Ukrainian state.

It is argued that the successful implementation of the political function of the state is the key to strengthening Ukraine's position in the international arena, ensuring its security and sustainable development, as well as achieving the strategic goal of European integration. Thus, Ukraine continues its European path. This involves not only adapting to European norms, but also promoting its own interests, as well as contributing to common security and prosperity.

The rule of law is a universal principle of regulating social relations in a democratic state and covers all spheres of social existence. The development of doctrinal ideas about the rule of law is closely related to the development of state-legal reality, and, accordingly, the evolution of social institutions. In Western democracies, this principle has always served as the basis of public law and order.

Key words: political function, state, state sovereignty, rule of law, modern challenges, democratic development, democracy, human and civil rights and freedoms.

DOI: 10.33663/2524-017X-2025-16-110-115